

SOCIALINIO PEDAGOGO VEIKLOS MODELIAVIMAS REGULIUOJANT TARPUSAVIO SANTYKIUS MOKYKLOJE

Odeta Šapelytė

Šiaulių universitetas, Specialiosios pedagogikos fakultetas, Socialinės pedagogikos ir
psichologijos katedra
Višinskio g. 25, 5400 Šiauliai
Telefonas 8 21 595 732
Elektroninis paštas odeta.sapelyte@centras.lt

Pateikta 2002 m. rugsėjo 11 d.

Parengta spausdinti 2002 m. spalio 17 d.

*Recenzavo Šiaulių universiteto Specialiosios pedagogikos fakulteto Socialinės pedagogikos ir psichologijos
katedros docentė dr. Gražina Morozova ir Šiaulių universiteto Specialiosios pedagogikos fakulteto Specialiosios
pedagogikos katedros docentė dr. Irena Kaffemanienė*

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjamas socialinis–psichologinis klasės klimato pobūdis, pristatomi mokinių sociologinės apklausos rezultatai (N=581). Remiantis teorine ir matematinė–statistine tyrimo duomenų analize atskleistas tarpusavio santykių, lemiančių socialinį–psichologinį klasės klimatą, teorinis modelis. Išskirti tarpusavio santykių mokykloje struktūriniai elementai: mokinių tarpusavio santykiai, mokytojų profesinių ir bendravimo įgūdžių darna, mokytojų sąveikos su mokiniais stilius, mokinių nuostata mokytojų atžvilgiu. Tyrimo rezultatai akivaizdžiai parodė mokytojo asmenybės svarbą klasės socialiniam–psichologiniam klimatui. Pateikiamas hipotetinis teorinis socialinio pedagogo veiklos modelis, skirtas socialiniam–psichologiniam klimatui reguliuoti, bei bandoma apibrėžti socialinio pedagogo veiklos gaires edukacinėje aplinkoje.

Pagrindinės sąvokos: socialinis–psichologinis klimatas, tarpusavio santykiai, mokinys, pedagogas, sąveika, socialinis pedagogas, veiklos modelis.

1. Ivdas

1990 metais atkūrusi nepriklausomybę Lietuva padėjo pamatus demokratiniam valstybės kūrimuisi. Politiniai, ekonominiai, socialiniai, vertybiniai ir kiti valstybėje vykstantys pokyčiai turėjo didelę įtaką jos piliečiams. Pokyčiai neaplenkė ir Lietuvos mokyklos. Pabrėžiant humaniškumo, demokratiškumo, tautiškumo principus mokykloje mokytojų ir mokinių tarpusavio santykių humanizavimo idėja tapo viena esminių ugdymo sistemos pertvarkos gairių (Lietuvos švietimo reformos gairės, 1993).

Vis dėlto vizija bei tikrovė ne visada sutampa. Lietuvos visuomenė, patekusi į įvairiausių transformacijų sūkurį, išgyvena ne patį geriausią savo gyvavimo laikotarpį. Ne išimtis ir šiandieninė mokykla, įklampusi į nesibaigiančių švietimo reformų liūną, kurių padariniai skaudžiai atsiliepia mokinių fizinei bei psichinei sveikatai. Akivaizdu ir tai, kad mūsų mokykla neatsižvelgia į jos ugdytinių poreikius, mokiniai šioje aplinkoje nesijaučia pakankamai gerai dėl nepalankių mokinių ir mokytojų tarpusavio santykių, pastarųjų autoritarizmo, negebėjimo atsikratyti stereotipinių mokinių vertinimų ir neobjektyvumo. Nėra tarpusavio santykių probleminių situacijų sprendimo metodikos – likusi tik iš tarybinių laikų paveldėta autoritarinė sistema, kai ieškomi ir baudžiami kaltieji. Tačiau toks sprendimo būdas ne tik kritikuojamasis literatūroje, tačiau ir neveiksmingas ugdymo praktikoje.

Mokyklos vaidmuo neapsiriboja pedagoginiu interesu. Psichosocialinis ugdymo aspektas žvelgiant iš asmenybės socializacijos pozicijų yra gana svarbus. Žmogus yra socialinė būtybė, nuo pat pirmų dienų įtraukiama į visuomenėje egzistuojančių socialinių sąveikų (interakcijų) tinklą. Mokyklos vaidmuo šiame socializacijos procese yra išskirtinis, nes vaikas į šią aplinką patenka mažiausiai dešimčiai metų, per kuriuos sparčiai bręsta. Tikėtina, kad nuo mokyklinės socializacijos kokybės priklausys tolesnė socialinė individo kompetencija.

Mokyklinė socializacija, kaip psichosocialinis ugdymo kontekstas, gali būti apibūdinamas įvairiais komponentais. Iš pedagoginėje ir psichologinėje literatūroje pateikiamų mokyklinės socializacijos veiksnių socialinis–psichologinis klimatas klasėje yra vienas svarbiausių (Gage, Berliner, 1994; Eggen, 1997; Tijūnėlienė, 1993; Miškinis, 1989; Anikejeva, 1989; Ševandrin, 1995). Socialinis–psichologinis klimatas įvardijamas kaip kokybinis tarpusavio santykių aspektas, pasireiškiantis psichologinių sąlygų visumoje (Jacikevičius, 1995).

Kiekviena mokykla turėtų žinoti, kokie tarpusavio santykiai vyrauja jos aplinkoje, išsiaiškinti esminius faktorius, trikdančius šių santykių kokybę, bei ieškoti veiksmingų sprendimo būdų į pagalbą pasitelkiant kvalifikuotus specialistus.

Atsižvelgiant į šiandieninę situaciją, į mokykloje slypinčių problemų gausą įvedama nauja pareigybė, galinti padėti veiksmingiau spręsti nesklaidumus. Tai socialinio pedagogo, kuris neturėtų būti pasyvus sąveikos dalyvis, pareigybė. Deja, kol kas dėl savo naujumo minėta pareigybė nėra apibrėžta. Pedagogai bando apibrėžti socialinio pedagogo funkcijas priskirdami jam tarpininko, socialinės pagalbos organizatoriaus, konsultanto ir kitus vaidmenis (Ališauskas, 1998/1999). Tačiau ši pareigybė pasižymi savitumu ir daugelis jai priskiriamų veiklos sričių vertinant teoriniu požiūriu nėra priskirtinos. Natūraliai kyla klausimas, koks turėtų būti socialinio pedagogo vaidmuo ir jo veiklos gairės sprendžiant socialines problemas ir reguliuojant tarpusavio santykius edukacinėje aplinkoje?

Tyrime keliamos **hipotezės**, jog 1) *tarpusavio santykiai mokykloje pasižymi daugiaplaniškumu*; 2) *socialinis pedagogas gali atlikti esminį vaidmenį reguliuojant tarpusavio santykius mokykloje*. Hipotezių pagrindu formuluojamas **tyrimo tikslas**: remiantis moksleivių apklausos rezultatais sudaryti socialinio pedagogo veiklos modelį, padedantį reguliuoti tarpusavio santykius mokykloje.

Tiriant taikyti du metodai: 1) standartizuota mokinių apklausa raštu; 2) modeliavimas. Tyrimo duomenys SPSS programine įranga apdoroti statistikos metodais (neparametriniu testu bei faktorine analize). **Tyrimo imtį** sudarė 581 9–12 klasių moksleivis iš trylikos Šiaulių miesto vidurinių mokyklų.

2. Socialinio–psichologinio klimato diagnostinio instrumento apibūdinimas

Klasės tarpusavio santykių tyrimas buvo atliktas remiantis Vokietijoje sukurta tyrimo metodika LASSO 4–13 (Sadren, Littig, 1987), skirta socialiniam klasės klimatui mokinių požiūriu apibūdinti. Mokinių minčių pasaulis išoriškai retai pastebimas, tačiau šis klausimynas padeda suvokti mokinių nuomonę apie vyraujančią klasės klimatą. Klausimyne pateikiami 142 klausimai, atspindintys įvairiausių klasės klimato ir socialinės sąveikos aspektus, kurie vėliau įtraukiami į atitinkamas sąveikas ir klimatą apibūdinančias subskales, o pastarosios jungiamos į tris mokyklos klimatą apibūdinančius faktorius (dimensijas). Kiekvienas faktorius apima 5–6 subskales.

Klasės socialinio klimato tyrimo rezultatai buvo apdoroti SPSS–PC programine įranga taikant reliabilumo (*Reliability Analysis*) ir faktorinę (*Factor Analysis*) analizes (Bryman, Cramer, 1997). Pirmiausiai buvo patikrintas skalės validumas, kuris yra kompleksinė testo charakteristika, į kurią įeina tiriamo reiškimo ir diagnostinės procedūros reprezentatyvumo duomenys (tiriamo reiškimo požiūriu) (Merkys, 1995; Burlačiuk, Morozov, 1999). Jais parodoma, ką testas matuoja ir kaip gerai matuoja. Validacijos procedūra nurodo testo rezultatų ir jų interpretacijos pagrįstumą, testo stimulinės medžiagos adekvatumą, subskalių giminingumą (Merkys, 1995 ir kt.).

Siame validaciniame tyrime pirmiausiai buvo atrinkti teiginiai, t. y. buvo atsisakyta 34 teiginių. Taigi subskalės buvo sėkmingai validuotos (Ruškus, Šapelytė, Merkienė, 2000; įteikta spaudai). Kiekvienos subskalės konsistencijos koeficientai yra palyginti dideli. Tai rodo tų subskalių tikslumą matuojant atitinkamas klasės socialinio klimato savybes. Dėl to galima kalbėti apie tyrimo metu gautų duomenų patikimumą. Taip buvo galima atlikti faktorinę analizę ir interpretuoti gautus rezultatus.

3. Tarpusavio santykių mokykloje struktūra

Atlikus reliabilumo analizę tyrimo duomenys buvo apdoroti faktorinės analizės metodu taikant SPSS programinę įrangą. Buvo faktorizuoti visi validuoti klausimyno teiginiai. Faktorinė analizė subskales sujungė į keturis teoriškai prasmingus interpretuotinus faktorius, visiškai tenkinančius validumo ir teorinius reikalavimus (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Tarpusavio santykių mokykloje teorinio modelio statistiniai rodikliai

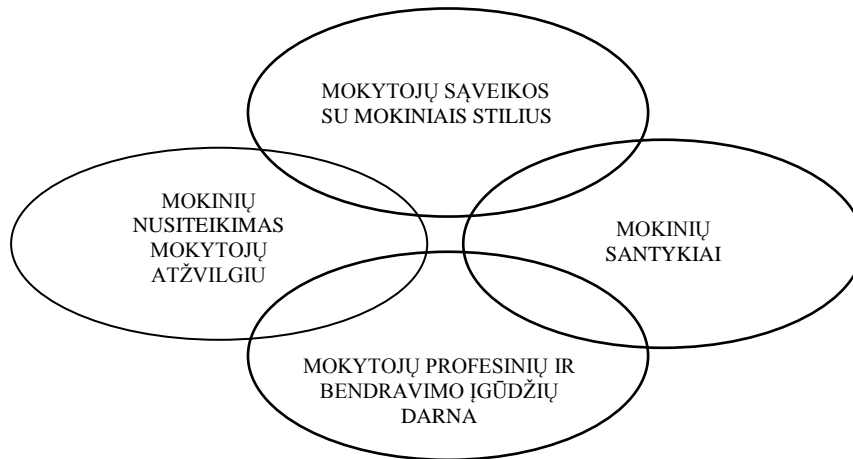
VEIKSNIŲ IR SUBSKALIŲ PAVADINIMAI	CRONBACH ALFA	L	ITT
Mokinių santykiai	0,85		
1. Pasitenkinimas bendraklasiais		-0,83	0,77
2. Neformalių grupių – klių susidarymas		0,79	0,71
3. Mokinių savitarpio pagalba		-0,76	0,62
4. Bendraklasių diskriminacija		0,66	0,62
5. Mokinių agresija		0,63	0,63
6. Konkurencinė bendraklasių elgsena		0,57	0,45
Mokytojo profesinių ir bendravimo įgūdžių darna	0,77		
1. Mokytojo gebėjimas perteikti pamokos turinį		0,76	0,62
2. Mokytojo rūpinimasis mokiniais		0,73	0,55
3. Mokinių pasitenkinimas pamoka		0,71	0,57
4. Mokinių pasitenkinimas mokytoju		0,69	0,57
Mokytojo sąveikos su mokiniais stilius	0,58		
1. Disciplina ir tvarka klasėje		0,73	0,35
2. Nepakankamai geras mokinių vertinimas		0,67	0,50
3. Perdėti mokytojo reikalavimai		0,61	0,37
4. Autoritarinis mokytojo vadovavimo stilius		0,50	0,41
Mokinių nusiteikimas mokytojų atžvilgiu	0,59		
1. Prieš mokytojus nukreipta agresija		0,81	0,42
2. Neaktyvus dalyvavimas pamokoje		0,75	0,42

Cronbach – α ; testo vidinės konsistencijos koeficientas;

faktorinis svoris L (trijų faktorių modelyje, sudarytame remiantis Pagrindinių komponentų metodu bei VARIMAX rotacija); parodo kintamojo ir veiksnio statistinio ryšio glaudumą;

ITT (Item-Total-Correlation) – testo žingsnio skiriamosios gebos rodiklis; iš esmės tai yra koreliacijos koeficientas, atspindintis statistinį pavienio testo žingsnio įverčių ir bendro testo balo ryšį.

Kaip matome iš 1 lentelės, gauti keturi faktoriai pagrįstai leidžia sudaryti mokyklose vyraujančią teorinį tarpusavio santykių modelį (žr. 1 pav.). Faktorinė analizė ne tik leidžia parodyti statistinius požymių ryšius, jų stiprumą, bet ir padeda atskleisti paslėptus požymius, jų priežastis, tarpusavio priklausomybės dėsningumus, pateikia nagrinėjamo psichosocialinio reiškimo struktūrą ir teorinį modelį. Faktorinė analizė leidžia patikrinti struktūrinį modelio pagrįstumą (Bitinas, 1998; Merkys, 1995). Svarbu tai, jog šis modelis atspindi subjektyvų mokinių požiūrį (žr. 1 pav.).

1 pav. Tarpusavio santykių struktūros mokykloje teorinis modelis

Gauti duomenys ir jų pagrindu abstrahuota socialinį klimatą apibrėžianti struktūra leidžia atidžiau žvilgtelėti į vidinę veiksmų struktūrą, juos apibūdinti bei įvardyti. Rezultatai pagrįstai leidžia formuluoti šias išvadas:

- **Mokinių santykiai** dažniau būna nepalankaus pobūdžio. Tai atspindi subskalės, patekusios į atitinkamą faktorių. Tai:

- **neformalių grupių susidarymas** (klausimai, į kuriuos mokiniai turėjo atsakyti: *taip, turbūt taip, turbūt ne, ne*): *kai kurie mokiniai susiburia į grupes nekreipdami dėmesio į kitus draugus; yra mokinių, kurie nenori bendrauti su kitais; dauguma klasės mokinių tiesiog negali pakęsti vienas kito*);

- **bendraklasių diskriminacija** (*kai kurie mokiniai klasėje jaučiasi visų atstumti; jei kas nors sykį neteko klasės palankumo, tai ir liks atstumtas; kartais klasė juokiasi iš mokinių klausimų ir atsakymų*);

- **mokinių agresija** (*mūsų klasėje yra jau buvę, kad mokiniai susimušė; mūsų klasė draugiška; kartais klasės mokiniai be jokios priežasties tyčiojasi iš klasės draugo*);

- **konkurencinė elgsena** (*kai kurie klasės mokiniai nepasakinėja kitiems, nes jie patys nori atsakyti į mokytojo užduotą klausimą; yra klasėje mokinių, kurie neleidžia kitiems nusirašinėti; kai kurie mokiniai nuolat stengiasi būti geresni už kitus*);

- mokiniai išreiškia **nepasitenkinimą savo bendraklasiais** bei **neegzistuojančią savitarpio pagalbą** (*rizikinga pasitikėti kitais klasės draugais; mokiniai klasėje gerai jaučiasi; apskritai mūsų klasės mokiniai yra linkę vienas kitam padėti; jeigu mokiniui nesiseka, jis gali pasitikėti savo bendraklasiais*).

Mokinių santykius galima apibūdinti kaip nepalankius, konkurentiškus, darančius neigiamą įtaką socialiniam klasės klimatui.

- **Mokinių nusiteikimas mokytojų atžvilgiu taip pat būna nepalankaus pobūdžio.** Jį galima apibūdinti agresyviu, nes tai atspindi tam tikri klasės reiškiniai: *prieš mokytoją nukreipta agresija* bei *neaktyvus dalyvavimas pamokoje*, kurį galima suprasti kaip pasyvų (užslėptą) agresyvumą, nes mokinys klasėje nesistengia vykdyti mokytojo nurodymų dėl vieno ar kitokių priežasčių. LASSO teste šis reiškinys apibūdinamas kaip mokinio domėjimasis kita veikla ir jos vykdymu, o ne domėjimasis mokytojo vedama pamoka.

3. **Mokytojo sąveikos su mokiniais stilius** taip pat apibūdina klasės klimatą. Šį stilių galima įvardyti autoritariniu atsižvelgiant į šį faktorių apibūdinančius reiškinius:

- **disciplina ir tvarka klasėje** (*yra tiksliai nurodyta, kaip mokiniai turi elgtis pamokoje; mūsų pamokose vyrauja disciplina*); **nepakankamas mokinių įvertinimas** (*mokiniams, kurie pritaria mokytojo nuomonei, klasėje lengviau; mūsų mokytojų pamokose sektis gali tik geriems mokiniams*); **perdėti mokytojo reikalavimai** (*nebelieka laiko pasvajoti; pamokų vedimo tempas labai greitas, todėl daugeliui sunku ją sekti*); **autoritarinis mokytojo vadova-**

vimo stilius (pamokose viskas daroma pagal mokytojo komandą; beviltiška derėtis su mokytojais dėl pažymių).

Šie reiškiniai atspindi veikiau autoritarinį mokytojų vadovavimo stilių.

4. Paskutinis faktorius – **mokytojo profesinių ir bendravimo įgūdžių darna** – aprėpia **mokinių pasitenkinimą pamoka** (mokiniai labai patenkinti pamokų organizavimu; mokiniams patinka pamokose nagrinėjamos temos), mokytoju (savo mokytojais esame patenkinti; mūsų mokytojų darbo stiliaus nereikėtų keisti), **mokytojo rūpinimusi mokiniiais**, kuris apibūdinamas kaip mokytojo domėjimasis bei atsižvelgimas į asmeninius mokinio interesus ir problemas, taip pat sugebėjimas perteikti pamokos turinį. Čia susiduria profesiniai bei bendravimo įgūdžiai. Šis faktorius daugiau neutralus, neturintis emocinio atspalvio, todėl jis nėra konkrečiai įvardijamas, tačiau reikalingas apibūdinant tarpusavio santykių dinamiką.

Faktorinės analizės išskirti interpretuoti socialinio klasės klimato faktoriai bei į juos atsižvelgiant sudarytas teorinis tarpusavio santykių modelis leidžia suformuluoti prielaidas, galinčias paaiškinti tokią santykių struktūrą.

- Gauti tyrimo duomenys rodo, kad mokytojų sąveikos su mokiniiais stilius pasižymi neigiama raiška, t. y. mokytojų autoritarizmu. Tyrimais nustatyta (Rean, Kolominskij 1999), jog egzistuoja mokytojo sąveikos su mokiniiais stiliaus ir mokinių tarpusavio santykių ryšys. Pedagoginės sąveikos pobūdis lemia vaikų tarpusavio santykius. Išryškėjo tendencija: kuo pastovesnis teigiamas mokytojų sąveikos stilius, tuo geresni tarpusavio santykiai. Galima teigti, kad neigiamas sąveikos stilius (šiuo atveju pasireiškiantis autoritarizmu), komplikuoja mokinių tarpusavio santykius, t. y. mokiniai būna nepatenkinti bendraklasiais, pasireiškia aki-vaizdūs diskriminacijos bei agresyvumo elementai bendraklasių atžvilgiu, o tai skatina mokinius jungtis į neformalias grupes, kurios, kaip rodo atliktas tyrimas, egzistuoja tyrime dalyvavusiose mokyklose.

- Autoritariškas mokytojų sąveikos su mokiniiais stilius lėmė neigiamą, tiksliau tariant, agresyvų mokinių elgesį mokytojų atžvilgiu. Nepasitenkinimas, išryškėjantis sąveikos metu, skatina mokinius elgtis antvisuomeniškai (Kolominskij, 1999), o tai pasireiškia mokinių agresyvumu. Agresyvumo reiškinys įtraukia perceptivinį komponentą, t. y. šiuo atveju (pasireiškiant agresyvumui) kito žmogaus elgesį ruošiamasi priimti ir interpretuoti kaip priešišką (Kolominskij, 1999). Galima teigti, kad mokiniai autoritarišką mokytojų elgesį linkę interpretuoti kaip atakuojantį. Suvokę tokio pobūdžio situaciją jie reaguoja gynybiškai, t. y. mokiniai tampa agresyvūs, išreiškia savo neigiamas emocijas, kad apsaugotų savąjį „aš“.

Kita vertus, galima teigti, jog būtent agresyvus mokinių elgesys paskatina mokytojus imtis represinių priemonių. Šioje situacijoje mokytojai jaučiasi nesaugūs, todėl imasi griežtų priemonių (disciplinos, nepakankamai gero mokinių vertinimo), kad apgintų mokytojo vaidmenį. Remiantis pastarosiomis prielaidomis galima taip apibūdinti mokinių ir mokytojų sąveiką mokykloje:

mokytojų autoritarizmas ←→ **mokinių agresyvumas**

Tiek mokiniai, tiek mokytojai lemia vieni kitų elgesį: jei vieni nusiteikę priešiški, tikėtina, kad ir kiti atsakys tuo pačiu.

- Vienintelis teigiamas iš keturių faktorinės analizės metu gautų faktorių yra mokytojų profesinių ir bendravimo įgūdžių darna. Tikėtina, kad šiuo faktoriumi mokiniai dažniau apibūdina pageidaujamą mokytojo portretą, t. y. mokiniai norėtų, kad mokytojas būtų rūpestingas, dėmesingas jų interesams bei problemoms (teigiamų bendravimo įgūdžių poreikis), turėtų pakankamai profesinių įgūdžių tam, kad gerai perteiktų pamokos turinį. Tai lemia mokinių pasitenkinimą tiek pamoka, tiek mokytoju. Sėkmingos mokytojo ir mokinių sąveikos komponentai yra mokytojo žinios, pedagoginis taktas, teisingumas, atsakingumas, darbštumas, duoto žodžio laikymasis, gebėjimas derinti principingą reiklumą su pagarba asmenybei atsi-sakant autoritarizmo ir asmenybės slopinimo (Rajeckas, 1991).

Kad mokykloje egzistuoja gana nepalankūs tiek mokinių, tiek mokytojų tarpusavio santykiai, dar kartą patvirtina papildomai atliktas tarpusavio santykių kategorijų reitingo tyrimas, kurio rezultatai pateikti 2 lentelėje. Šioje lentelėje aiškiai matyti, kokių reiškinų, apibūdi-

nančių socialinį–psichologinį klasės klimatą, yra daugiausia. Taip pat matyti vyraujanti jų raiškos forma, ir kokie reiškiniai nusileido į „autsaiderių“ pozicijas.

2 lentelė. Tarpusavio santykių mokykloje kategorijų reitingo rezultatai

Išraiškos laipsnis	Vieta	Tarpusavio santykių kategorijos	Įverčiai
Labai stipriai išreikšta	1	Prieš mokytojus nukreipta agresija	3,22
	2	Perdėti mokytojo reikalavimai	3,15
	3	Disciplina ir tvarka klasėje	3,12
Gana stipriai išreikšta	4	Mokinių agresija	2,99
	5	Nepakankamai geras mokinių vertinimas	2,94
	6	Bendraklasių diskriminacija	2,90
	7	Neaktyvus dalyvavimas pamokoje	2,89
	8	Autoritarinis mokytojo vadovavimo stilius	2,88
	9	Bendraklasių konkurencinė elgsena	2,83
Vidutiniškai išreikšta	10	Neformalių grupių – klikų susidarymas	2,72
	11	Mokytojo sugebėjimas perteikti pamokos turinį	2,56
	12	Mokytojo rūpinimasis mokiniais	2,53
	13	Pasitenkinimas bendraklasiais	2,50
	14	Mokinių savitarpio pagalba	2,42
	15	Mokinių pasitenkinimas pamoka	2,18
	16	Mokinių pasitenkinimas mokytoju	2,03

Didžiausią raiškos laipsnį turinčios tarpusavio santykių kategorijos apibūdina mokinių santykį su mokytojais (prieš mokytojus nukreipta agresija) ir mokytojų nuostatą (disciplina ir tvarka klasėje; perdėti mokytojo reikalavimai). Gana stipriai išreikšti ir mokinių tarpusavio santykiai (mokinių agresija).

Įdomu pažymėti ir tai, kad pačias žemiausias pozicijas reitingų lentelėje užima *mokinių pasitenkinimas pamoka bei mokytoju*.

Šios suranguotos tarpusavio santykių kategorijos tik patvirtina mūsų prielaidas ir gautus tyrimo rezultatus, kad tarpusavio santykiai mokykloje nepalankūs sėkmingai mokyklinei socializacijai vykti. Vyrauja agresija, o pageidautinos savybės, galinčios pagerinti atmosferą klasėje, nėra pakankamai stipriai išreikštos.

3. Empirinio tyrimo rezultatais paremtas socialinio pedagogo veiklos modeliavimas mokykloje

Empirinio tyrimo rezultatai, gauti apklausus Šiaulių mokyklų mokinius, nėra džiuginantys. Kaip jau minėta, edukacinėje aplinkoje vyrauja nepalankūs tarpusavio santykiai, nesudarantys palankių sąlygų sėkmingos socializacijos raidai. Prieš mokytojus nukreipta agresija, perdėti mokytojų reikalavimai, disciplina ir tvarka klasėje, mokinių agresija – tai tarpusavio santykių kategorijos, būdingos šiandieninei mokyklai, tuo tarpu mokinių pasitenkinimas bendraklasiais, mokytojais ir pamoka atsidūrė „autsaiderių“ pozicijose. Emocinis komfortas – pagrindinė vaiko asmenybės formavimosi sąlyga (Anikejeva, 1989), kuri, deja, mūsų mokyklose nėra tinkamai įleidusi šaknis. Tikėtina, kad, kaip rodo gauti rezultatai, daugelyje Lietuvos mokyklų vyrauja panašūs tarpusavio santykiai.

Tyrimo rezultatai leido atskleisti mokykloje vyraujančio socialinio–psichologinio klimato būklę. Labai dažnai tyrimo metu atskleisti faktai paskatina susimąstyti ir ieškoti jų priežasčių. Žinoma, nėra blogai, kad bandome rasti tam tikrus faktorius, skatinančius vienokių ar kitokių reiškinų atsiradimą, tačiau, autorės manymu, reikėtų ieškoti būdų šalinti susidariusias kliūtis ir pakeisti esamą padėtį arba bent jau inicijuoti teigiamus pokyčius.

Nuo 2001 metų rugsėjo mėnesio Švietimo ir mokslo ministerija leido įsteigti daugiau nei šimtą socialinių pedagogų etatų. Iki šiol daugelis mokyklų neturėjo tokio specialisto. Tiek mo-

kiniai, tiek pedagogai dar gerai neįsivaizduoja socialinio pedagogų veiklos barų. Deja, nėra ir patvirtintų dokumentų, reglamentuojančių tokio specialisto darbo specifiką, todėl socialinis pedagogas, atėjęs dirbti į mokyklą, turėtų gerai išanalizuoti edukacinę aplinką ir apsibrėžti savo funkcijas, tenkinančias šios bendruomenės poreikius, žinoma, neperžengdamas savo kompetencijos ribų.

Empiriniai tyrimai rodo (Ališauskas, 1998/1999; Kišonienė, 1998/1999, Ruškus, Merkienė, Šapelytė, (įteikta spaudai), Vaitkevičius, 1997), kad mokykloje yra nemažai įvairaus pobūdžio problemų. Socialinis pedagogas mokykloje šiandien yra tiesiog būtinybė. Neapsiriksime teigdami, kad kiekvienoje mokykloje dirbantis socialinis pedagogas turėtų labai pasistengti norėdamas pagerinti socialinį–psichologinį klimatą. Tikėtina, kad veikla šioje srityje galėtų prilygti prevenciniam darbui, nes mokiniai, jausdami emocinį komfortą mokykloje, perims daugiau vertybių, diegiamų šioje aplinkoje, nebėgs po pamokų ar iš pamokų, o tiesiog ilgesnį laiką užsibus mokykloje. Tai mokinį atitolintų nuo narkotikų, alkoholio, nusikaltimų. Manytume, socialinis pedagogas yra tas specialistas, kuris turi pakankamai kompetencijos padėti spręsti susidariusias problemas.

Receptą, kaip pagerinti tarpusavio sąveiką mokykloje, socialiniam pedagogui pateikti gana sunku, nes kiekviena mokykla turi savo specifiką bei savitas problemas, tačiau apie hipotetinį bendro pobūdžio socialinio pedagogo veiklos modelį galima pasamprotauti.

3 lentelė

Veiklos sritys (kategorijos)	Veiklos sričių (kategorijų) apibūdinimas
Tarpusavio santykių autorefleksijos grupių steigimas	Socialinis pedagogas į diskusijų grupes buria mokytojus ir moksleivius atskirai ir kartu. Jose diskutuojama apie mokykloje pasireiškiančias bendravimo problemas. Socialinis pedagogas atlieka grupės tarpininko vaidmenį, dėmesį sutelkia ne į praeities klaidų analizavimą, o į ateities projektavimą.
Mokytojų konsultavimas ir švietimo organizavimas	Socialinis pedagogas kartą per mėnesį organizuoja seminarus pedagogams, skirtus švietimui ir žinių bei įgūdžių tobulinimui, pavyzdžiui, moksleivių psichologinių savybių (amžiaus tarpsnių, socialinių, kognityvinių ypatumų) pažinimui, grupinio mokymo pagrindams. Be to, mokomasi kurti kūrybingą aplinką, išklausti mokinius, pažinti save bei vykdyti kitokio pobūdžio psichologinę ir pažintinę veiklą.
Konfliktinių situacijų sprendimas	<ul style="list-style-type: none"> • mokykloje kylantys tiek mokinių, tiek mokinių ir mokytojų ar kitų bendruomenės narių konfliktai neturi būti užglaistomi ar baigiami kaltų ieškojimu. Socialinis pedagogas kviečia konfliktuojančias šalis konstruktyviai spręsti konfliktą, aptarti kilusią problemą. • buriamos konfliktų sprendimo grupės, kuriose mokiniai bei mokytojai modeliuoja situacijas, analizuoja mokykloje kylančias konfliktines situacijas bei mokosi konstruktyviai spręsti konfliktus.
Bendravimą ir bendradarbiavimą skatinančios aplinkos kūrimas	<p>Socialinis pedagogas inicijuoja mokyklinės aplinkos, skatinančios mokinių bei pedagogų bendravimą bei bendradarbiavimą, kūrimo procesą:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kiekviena klasė su savo auklėtoju, padedama socialinio pedagogo, kuria savo klasės aplinką, klasės taisykles, skatinimo bei bausmių sistemą, pasiskirto vaidmenimis; • mokyklos vadovybė kartu su mokyklos savivalda kuria mokyklos vidaus taisykles tam, kad vaikai gerai žinotų, ko mokykloje iš jų tikimasi ir ko neįvykdoma; • mokykloje organizuojami bendri mokytojų ir mokinių renginiai, diskotekos, sportiniai bei kitokio pobūdžio turnyrai, varžybos, iškylos.

Kaip rodo tyrimo rezultatai, yra sutrikusi mokinių ir mokytojų bei mokinių sąveika. Vadinasi, nemažai dėmesio reikėtų skirti tarpusavio sąveikos tobulinimui. Norėtusi, kad pedagogai ir vaikai išmoktų „susikalbėti“, atsižvelgti į kiekvieno sąveikos dalyvio poreikius. Ypač daug dėmesio skiriama mokytojams, nes socialinio–psichologinio klimato pobūdis pirmiausiai priklauso nuo mokytojo, kuris, sumaniai bendraudamas su ugdytiniais ir formuodamas su jais teigiamus santykius, gali daryti įtaką palankiems bei teigiamiems tarpusavio santykiams (Eg-

gen, Kauchak, 1997; Rean, Kolominskij, 1999; Tijūnėlienė, 1993). Remdamiesi minėtų tyrėjų išvadomis ir tyrimo rezultatais daugiau dėmesio galėtume skirti darbui su mokyklos pedagogais, atliekamam tobulinant atmosferą mokykloje. Remiantis tyrimo rezultatais ir teorinėmis prielaidomis sudarytas teorinis hipotetinis socialinio pedagogo veiklos modelis (žr. 3 lentelę).

Pateiktas socialinio pedagogo veiklos modelis nėra galutinis ar konceptualus pagrindas sprendžiant susidariusias problemas mokykloje. Pedagogų švietimas bei konsultavimas, autorefleksijos grupių steigimas ir konfliktinių situacijų analizavimas leistų palengvinti sutrikusią mokyklos bendruomenės narių sąveiką. Toks bendravimas tikrai svarbus ir pageidautinas reiškinys mokykloje, nes dažnai pastebima, kad mokykloje konfliktai tyliai užglaistomi arba triukšmingai ieškoma kaltų. Taip pat mažai kalbama apie mokykloje vykstantį mokinių ir mokytojų bei mokinių tarpusavio bendravimą. Nebegirdime, kaip bendraujame su kitais – dažnai neteisingai ir neetiškai.

Šis veiklos modelis tėra tik hipotetinis pamatas, leidžiantis socialiniams pedagogams bei visai mokyklos bendruomenei kurti savo strategijas, skirtas socialiniam psichologiniam klasės klimatui tobulinti. Be to, tai ir tam tikros nuorodos socialiniam darbuotojui, ateinančiam dirbti į mokyklos bendruomenę, nes esant įstatymų spragoms ir nesant patvirtinto socialinio pedagogo veiklos reglamento dažnai mokyklos vadovybė bei pats specialistas nežino, ką reikėtų veikti mokykloje.

4. Išvados

Statistiškai apdorojus gautus empirinio tyrimo duomenis buvo gauti reikšmingi rezultatai.

Atskleistas tarpusavio santykių mokykloje teorinis modelis, sudarytas iš tarpusavyje sąveikaujančių ir vienas kitą veikiančių keturių faktorių: mokinių tarpusavio santykiai, mokytojų profesinių ir bendravimo įgūdžių darna, mokytojų sąveikos su mokiniais stilius, mokinių nusiteikimas mokytojų atžvilgiu.

Sudarytas tarpusavio santykių kategorijų reitingas būdingas Šiaulių miesto mokykloms, kuriose vyrauja *prieš mokytojus nukreipta agresija, perdėti mokytojo reikalavimai, disciplina ir tvarka klasėje*; gana stipriai išreikšta ir *mokinių tarpusavio agresija*.

Gauti rezultatai leidžia formuluoti išvadą, kad mokykloje vyrauja gana nepalankus socialinis–psichologinis klimatas, nes mokinių tarpusavio santykiai nėra patenkinami, o mokytojai bendraudami su mokiniais vadovaujasi autoritarizmu. Tai skatina nepalankius mokinių tarpusavio santykius bei mokinių agresyvumą mokytojų atžvilgiu. Pastarasis reiškinys savo ruožtu mokytojus skatina imtis griežtų priemonių mokinių atžvilgiu. Susidaro užburtas ratas.

Išeitis iš susidariusios nepalankios padėties slypi pačioje mokykloje. Į edukacinę aplinką įsitraukęs naujas specialistas – socialinis pedagogas, turintis pakankamai kompetencijos, turėtų imtis priemonių, padedančių gerinti mokyklos bendruomenės narių sąveiką.

Modeliuojamas socialinio pedagogo veiklos baras, kurį sudaro: *tarpusavio santykių autorefleksijos grupių steigimas, mokytojų konsultavimas ir švietimo organizavimas, konfliktinių situacijų sprendimas, bendravimą ir bendradarbiavimą skatinančios aplinkos kūrimas*. Taip pat reikia pasakyti, kad socialinio pedagogo pareigybės dar nėra preciziškai apibrėžta dėl savo naujumo, todėl atlikto tyrimo rezultatai ir jų interpretacija socialinio pedagogo veiklos apibrėžties kontekste gali būti traktuojami kaip tam tikras indėlis tikslinant socialinio pedagogo pareigybės apibrėžtį. Tyrimas ypač atskleidė socialinio pedagogo, kaip tarpusavio santykių mokykloje refleksijos grupių organizatoriaus, vaidmens svarbą. Šis veiklos modelis gali būti traktuojamas kaip atraminis išeities taškas, galintis padėti socialiniam pedagogui pasitelkiant visą mokyklos bendruomenę efektyviai spręsti susiklosčiusią nepalankią padėtį socialinės sąveikos procese.

LITERATŪRA

1. **Ališauskas A.** Socialinės problemos bendrojo lavinimo mokykloje: mokinių socialiniai poreikiai ir jų tenkinimas. Socialiniai tyrimai. – Šiauliai, 1988–1999. T. 2–3.

2. **Bitinas B.** Ugdymo tyrimo metodologija. – Vilnius, 1998.
3. **Bryman A., Cramer D.** Quantative Data Analysis with SPCC for Windows. – London and New York: Routhedge, Broom B., 1997.
4. **Gage N. L., Berliner D. C.** Pedagoginė psichologija. – Vilnius: Alma littera, 1994.
5. **Eggen P., Kauchak D.** Educatinal Psychology. Windows of Classroom. – New Jersey: Colummbus, Ohio, 1997.
6. **Jacikevičius A.** Žmonių grupių (socialinė) psichologija. – Vilnius: žodynas, 1995.
7. **Kišonienė R.** Mokyklos nelankymas: socialinės–psichologinės priežastys. Socialiniai tyrimai. – Šiauliai, 1998–1999. T. 2–3.
8. **Lietuvos** švietimo reformos gairės. Lietuvos kultūros ir švietimo ministerija, Pedagogikos institutas. Sudaryt. P. Dereškevičius. – Vilnius: Valst. leidyb. centras, 1993.
9. **Merkys G.** Pedagoginio tyrimo metodologijos pradmenys. – Šiauliai: ŠPI, 1995.
10. **Miškinis K.** Psichologinis klimatas – svarbus mokymo tobulinimo faktorius. Pedagogika. – Vilnius, 1989. T. 25.
11. **Rajeckas V.** Ugdymo pagrindas – sąveika. Tautinė mokykla. 1991. Nr. 3.
12. **Ruškus J., Šapelytė O., Merkienė R.** Mokinių požiūris į klasės socialinį psichologinį klimatą (įteiktas spaudai). 2001.
13. **Saldern & Litting.** Landauer Skalen zum Socialiklima LASSO 4-13. 1987.
14. **Tijūnėlienė O.** Pedagoginio bendravimo ir santykių problema Lietuvos pedagogų palikime. – Vilnius, 1993.
15. **Vaitkevičius J.** Socialinės pedagogikos pagrindai. – Vilnius: Eglada, 1995.
16. **Аникеева Н. П.** Психологический климат в коллективе. – Москва: Просвещение, 1989.
17. **Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М.** Словарь–справочник по психодиагностике. – Санкт–Петербург: Питер, 1999.
18. **Реан А. А., Коломинский Я. Л.** Социальная педагогическая психология. – Санкт–Петербург: Питер Ком., 1999.
19. **Шевандрин Н. И.** Социальная психология в образовании. – Москва: Владос, 1995.

CREATING A MODEL OF SOCIAL PEDAGOGUE’S ACTIVITY WHILE TAKING CONTROL OVER THE INTERRELATIONS AT SCHOOL

Odeta Šapelytė

University of Šiauliai

Summary

In this article the problem of social-psychological climate in a class and results of a survey carried among pupils (N=581) are being analyzed. A social pedagogue’s role in the educational system is being discussed and a theoretical model of his/her activity in the sphere of intercourses at school is represented.

The theoretical model of interrelations at school has been carried out and it has turned out to be manifold. Relations between pupils, teacher’s ability to communicate and to teach as well as to interfere with pupils, teacher’s and pupil’s attitude towards their teachers are structural elements of interrelations at school. They are discussed as well. The results of the research have disclosed the inferior interaction at school and have shown how a teacher’s personality affects intercourses.

A new professional-social pedagogue is a positive phenomenon at school, which can help to solve many problems in the educational environment. For a regulation of the intercourses some theoretical model of social pedagogue’s activity has been created. The model consists of four elements: *establishing auto-reflection groups of interrelations; teachers consulting and organization of educational system; creating environment system, which stimulates interaction and collaboration; solution of arisen conflicts.* The model is not the completed pattern to be followed. These are only the main landmarks, which can and should be corrected by a social pedagogue according to the situation he/she faces at school.

Keywords: social-psychological climate, interrelations, pupil, pedagogue, social interaction, social pedagogue, model of activity